

Oszkár Davicso:

D a l

(Novo pokolenje, Beograd, 1953)

Oszkár Davicso legszebb költeményét írta meg ebben a regényében. Költeményt, amelyet nem lehet egy lélegzetveteire elolvasni, lírát, amely több mint ami belefér a rim és az ütem keretébe. Nem lehet egy lélegzetveteire elolvasni, de nem lehet abbahagyni sem. Zuhog, zuhog a beissó monológok sora és egy bonyolult elenponttan törvényei szerint a nagy egészbe, egy igazi, mély emberien igaz és realitásában hatalmas harmóniába egyesül. Nem lírai variációk ezek az oldalak egy költői téma felett, hanem egy hatalmas első ének, tiszta, kristályosan ragyogó és szuggesztív. Líra. De lehet-e többet mondani? Ha a líra a szellem kristályos formája az érzés és gondolat, hangulat és valóság rácsaira feszítve, akkor ez a könyv talán még ennél is több. Az érzések pillanatnyi, de hétszázoldalas lecsapódása. Egy hatalmas, hirtelen képzett hang, amely váratlanul toppan elő a tüdő hörgőiből, és amelyet varázsos költői kézzel ábrázolt társadalmi harc kísér. „Minden felelet az embertelenségre — ének, mondja Davicso egy helyen. És lehet-e másképpen felelni az embertelenségre, mint az élet dalával? Szimbólum ez a regény, de nem konvencionálisan elvont és nem profánul kezdetleges. Egy élet dalol; egy tiszta emberség hangjai rejlenek a betűk mögött.

Valami gyermekien tiszta ez a líra, és gyermekien tiszták, töretlenek és őszinték a regény hősei is.

De nem megmosottak és szublimáltak. Inkább olyanok, akik a legnagyobb piszkon is tisztán sétálnak át. Elég okunk van, hogy Davicso a modern szerb líra legnagyobb alakjának tekintsük és e műve után akár a halhatatlanságát is nyugtázzuk. Egy lírikus legnagyobb művét egy regényben alkotta meg! Nem paradoxizmus ez. Es nem elmentmondás az írói természet és a kifejezés között. Inkább a líra dala a valóság ábrázolásában. Megszabadult így a pátosztól és a próza törvényeitől is. Mert a líra nem pátosz, hanem a lényegnek a költészete, a valóság törvényeinek, az érzések áramlatának a legbelső valósága. Éppen ezért emelkedett ez a regény a Népfelszabadító harcok adekvát kifejezőjévé. Nem epikus mélységében lett azzá, ezer veszélyt rejt magában ez a módszer, hanem a lényeg megragadásában. Nem csak eseményeket ábrázolt Davicso, hanem elsősorban a szellemet, amely ezt a harcot áthatja. A szellem koncentrátja ez a mű, és Mityó, a regény hőse, ez a testet öltött szellem, az életre varázsolt valóság. Álomlovag ő, álmodott ember és éppen ezzel több, mint a közönséges ember, maga a testté vált forradalom, a jellemmé alakult harcos akarat, és egy soha meg nem szűnő, állandóan tevékenykedő harcoló és gondolkodó akció, tett, cselekvés. Egyszóval igazi ember, a jövő embere, álmaink hőse, de a történés jelenének az aszkétája.

Szellem és szerelem, mondja József Attila, szabadság-szerelem, mondja Petőfi. A szellem a szabadság szelleme, a szabadság az emberiség álma, harcainak, küz-

delmeinek végső célja, amely maga alá rendelt minden más célt és érzést, a szerelmet is. Mityó ennek a kifejezője. És nem spontán ez a kifejezés, hanem céltudatos, tervszerű. A jövő embere a jelen maszkjában éli életét. És mi az élet? Egy állandó akció, vagy egy nagy készülődés rá. Ember legyen, aki oda tudja magát adni ennek az érzésnek. Mityó oda tudta és oda merete adni. Ahogy felszámol minden érzelmi kapcsolatot maga és környezete között egy magasabb forradalmi törvényszerűség szellemében, mert most nincs idő a magunk ügyes-bajos dolgával törődni, éppen úgy erősíti meg viszonyát a jövővel. A jövő-dő-szabadság vőlegényeként jár-ke, harcol és még e tudat teljében szeretkezik is, nem tudva tovább uralkodni testének biztonságí szelepei felett. Ó, milyen szép és megnyugtató, hogy ennek az álomlovagnak hibái is vannak. A nagyság így válik csak reálissá. És mindez csak azért van, hogy megértsük az áldozat nagyságát és a jellem szilárdságát. Az ő élete olyan mint egy ének, egy felejthetetlen, tiszta líra, a szabadság dala. Akárcsak nagy elődjéé a Du Gard regény Jackjéé. De itt nem a polgár adja az aszkézis alá a mórt, hanem egy húszéves élet indulata, céltudatosan erre a feladatra koncentrált energiája lobban bele a társadalmi harc, a jugoszláv forradalom küzdelmeibe. Mityó a megtestesült forradalom, hiszen egész életét e cél érdekében nevelte és kormányozta. De nem rakott ellenzőt a szemére, hogy másfelé ne lásson. A cél olyan világos és tiszta, hogy nem lehet eltéveszteni, nem lehet elvéteni, mert betölti a bőr minden pórusát, az izom sejtjeibe keveredik és az idegek hálójának anyagává vált. Idealizmus? Romantika? Szimbolizmus? Ahogy a líra lehet idealizmus, romantika és szimbolizmus. Ahogy a kristálytiszta átélés lehet az,

ahogy Ady Fekete zongora című verse szimbolizmus, vagy József Attila Tiszta szívvel című költeménye romantika. A legfőkétebben ábrázolt realitás ez, az írói alkotásban az a pont, ahol a módszer már a maga tárgya is, ahol nem lehet különbséget tenni álom és valóság, realizmus és irrealitás között, ahol a valóság szubjektív igazsága az egyetlen lehetséges és elfogadható valami. Amilyen Mityó élete is.

A fiatal emberek története az irodalom legaktuálisabb és legszebb fejezete még ma is, Julien Sorreltől, Fabris del Dongotól, Werther-től Davicsó Mityójáig az irodalom tele van ilyen fiatal emberekkel. Mityó távlatából érdemes lesz megfigyelni a különbségeket. Ezek a fiatal emberek ideálok és receptek is, törekvések is. A kor, a társadalom ideáljai, viselkedésének, felfogásának mintaképei, törekvéseinek hordozói. Mindenegyes hős életeszményt képvisel. Valami újat, valami mást, mindegyik az új, a megváltozott idők dalát énekli. Mityó is ilyen emberrecept. Az író nagysága éppen ebben nyilvánul meg. Mintaemberré (de nem übermensch-sé!) tudta tenni Mityót. Az elmozdulás szemellátható. Ha a XIX. század legnagyobb ilyen ideálja Julien Sorrel, akkor a XX. századé kétségtelenül Mityó. Sorrel már magában hordja Rastignac Frederic, Pecsorin, Anyegin alakját is, még a Werther sincs messze tőle. A céltudatos előretörést, a boldogulás akkor elképzelhető egyetlen útját választó, a pénzért rajongó burzsoá társadalom erkölcsön, emberségen és igazságon magát túltevő embereit ábrázolja. Az érzelem a pénz, az állás, a társadalmi rang érzelme lesz, az igazi emberi érzelem valami másod-harmadrangú tényezővé válik, amolyan szükséges rossz, amely az embernek inkább akadályt jelent, mint életszükségletet. Mityó másfajta emberrecept. Már a mű alaphangja, a burok, amelyben

megszületett, az is más. Ez a természetes líra az érzelem fokmérője, a tárgy kifejezője, az ideál titkos szava. Zeng a Mityó éneke. Líra. „Rousseau nyugati imádói és követői azt képzeltek, hogy érzelmi életet élnek, de tönkrementek, mérgezetten a gondolatától, melynek erejét enjük titkos mélységének vizsgálatára fecsérték” (Gorki) Mityó érzelme nem ez a XIX. századi. Nem ő a cél, nem ő az alfa és az omega. Ő csak egy cél szolgálataiban áll. A cél kívül van, a jövőben és hogy mégis Mityóról beszélünk, azért van, mert azonosítani tudta az író önmagát az ábrázolt valósággal, hősét pedig azzal a jövővel, amely szabadságot jelent, rendet és igazságot. A jövő embere ő, a jövő megszállottja. És éppen ezzel a vonásával különbözik minden más regényhóstól. Mityó teljes ember, a halálával teljeseedik be, és a halál előtti éjjelen, amikor megkapja a szerelemben a teljes emberi méretet és mértéket. Mert minden az emberért van, a szerelem, a lélek akciója is, nemcsak a testé. De ez az aszkétizmus a jövő záloga. Sorrel szerelmeken lép át, Mityó szerelemben jut és így lesz teljes emberré. Most találta meg önmaga nagyságát is, és a távlatot is, ahonnan önmagát szemlélheti.

„— Szeretem, hogy az emberről van szó. Ez azt jelenti, hogy rólunk is, a szerelemről is.

— Én is azt gondolom. Nélküle a lélek állandaon csak védekezne. Az, amit a lélek alatt értünk. Nem gondoltam erre az éjszaka előtt.

— Nem tudom. Csodálatos. Nem tetszik nekem. Úgytűnik, mindez véletlen.

— Mi kifogásod van a véletlen ellen? Ő a mi szerencsénk.

— Én az igazságért vagyok, amely mindent feltételez. De nem, ha jól meggondolom, mindennek így kellett történnie. Az én tudatos előkészületeim, Rákó versei, a te képed ott a könyvek között, a

szennyesnek a kosár, és így tovább, minden.

— Kedvesem, nem értelek.

— Itt az ideje, hogy minden vonalom támadjunk, itt az ideje, hogy a lélek offanzív legyen, titkok nélküli, tiszta, nyitott. És jó, hogy nincsenek titkos, leltározatlan fiókjai. Én pontosan tudom, mit viszek magammal a roham előtt, semmi fölöslegest...

— Ez mindegy. Bár szeretsz, elmégy.

— Elemgyek, de ez nem mindegy — mondja Mityó bizonytalanul. Különbben lehet, hogy igazad van. De ez még nem az, amit én szeretnék.

— Mit szeretnél?

— Új embert, teljesen világost, legalább is olyant, amilyent a világ teremt és a szerelem. Azt gondoltam, hogy új szerelmet is kell találni, de nem, csak meg kell találni. Az elveszett, a defanzív lélek legalsó fiókjába szorítva. Ha a korlátok eltűnnek, akkor...

— Milyen lesz az a világ? — kérdezte Anna gyorsan, az idő mult.

— Mint az egyenlőség, mint az igazság, mint a szabadság, mint minden más, amely eddig sorvadózott.“ (661—662. oldal.)

Ez a vallomás több, mint a jelszavak ismétlése. A parola csak a kifejezéstől függ, hogy életté váljon. És az élménytől. Mityó nem parolahős. Az új ember, a teljes ember, akinek tetteiben és szavaiban a legbanálisabb dolog is tündéri fényt kap. Hős? Az is. Ideál? Az is. Elvont? Az is. De ennél még több. Egy ember az utópia határán, de az utópia nélkül. Egy ember, egy harc szelleme, egy ember egyéniségében a harc és a szocialista jövő ígérete. Éppen ezért tudott felemelkedni a kor képviselőjévé és a modern szerb irodalom legszimpatikusabb alakjává válni Mityó, Oszkár Davicsó regényének a főhőse.

Oszkár Davicsónak ez az első regénye. Nagy könyve, a Markosz

partizánjai között, a kitűnő prózaíró-t jelezte és most ebben a több mint hétszázoldalas regényében a nagyon régen várt modern klasz-zikus remeket adta az olvasó ke-zébe. Davicsó prózájának van va-lami különös, intenzív ereje, izga-tottság feszül a sorokban, mintha a gondoltnak szűk lenne a szavak ruhája. Szaggattottak és lázasak. Mintha azt a hétszáz oldalt egyszer-re akarta volna kipróbálni magá-ból, mintha hétszáz oldal mondani-valóját egyetlen egy nagy mondat-ba szerette volna foglalni. Távol minden epikai nyugalomtól, a kül-világ minden felszínes témájától és díszletétől a lírai költő spon-tanitásával vetíti a hősokeket és a hősokeken keresztül az esemé-nyeket, bár eseményt amilyent a regényekben megszoktunk, nincs sok ebben a műben. Az egész egy hatalmasan átfogott érzelmi ál-lapot; a hősoke belso monológjainak gyönyörű polifóniája. Valameny-nyen Mityó ariájának szolgálai csu-pán és a maguk mondókáját ennek a harmóniának a feltételében mondják. Csak annyiban, amennyi-ben jelentős az ember egy mamutfa mellett, hogy szemünk az arányo-kat felmérhesse. Emberhez emberi arányok kellene és csak így lesz világos Mityó alakja is. Az ő élete ott lesz igazi élet, ahol a többieké már befejeződött. Anna, a regény gyönyörű asszonyisága, aki Mityó-val majd a szerelmet izletteti meg akár csak Hemingway kitűnő regé-nyében, Akit a haragok elsőirat-nak címűben Maria alakja), elválá-sukkor mondja: én most vagyok utolszor szerelmes. Mityónak ez volt az első. És a regény nagy finá-léja előtt ez a csendes és szenvedé-lyes kettős Mityó és Anna között tetézi be az új ember beteljesülését. Együtt van minden most már: a cél régen ismert, az eszközök is, a tett is, az akarat is, az elszántság is, a teljes ember is: ő, Mityó, a hőso, meghalhat. A regénynek ezt a bel-

so monológját sokan bizarrnak és modernistának tartják majd és fe-leslegesnek. Pedig éppen ez a mód-szer adja meg a műnek azt a külö-nös varázst, hősokeinek azt a plaszt-i-kusságot, ami olyan nagygyá és olyan emberivé teszi őket. Moder-nizmus-e, ha a hősokeket belülről ki-felé haladva ábrázolja az író és nem külsőségeikben és nem tetteikben. Nem a tetteket ábrázolja, hanem a tettek visszatükrözését a szellem-ben, és ahány tüko, annyi mono-lóg, ahány foncsor, annyi visszave-rődés. És fontos a foncsor anyagá-nak összetétele is. Amikor 1942. márciusának eseményei elé állítja a hősokeket, tulajdonképen már ábra-zolta is őket, de egy pillanatra sem válik öncélúvá ez az ábrázolás. És milyen mértéktartó és ökonómikus. Nem a környezetben van a hangsúly, hanem a belso visszatükrözésében. És egy-egy emberi lélek mily-en sok színre bontja ezt a fényt, milyen sokféle hűrt pendít meg minden egyes benyomás. Nem egész három nap története az egész és hétszáz oldal! De vajjon elég-e a hétszáz oldal? Ha kevesebb lenne, már megbontaná a mű egységét, ha több, talán lapossá és szétfolyóvá válna. Tömör a mű. Ismét felme-rül bennem a könyv hétszáz oldala. Tömör? Néha évtizedekről nem le-het hatszázoldalt elmesélni! És eb-ben a regényben csak a legfonto-sabbat, amit föltétlenül el kellett mondani, azt kaptuk. Lehet azon-ban, hogy néhány monológ rövidí-tésével még nagyobb hatást lehet-ne elérni, a mű még tömörebb lenne és egységesebb. De néha éppen ezekben a fölöslegesnek hitt részek-ben van az arány és az egység alap-köve és fundamentuma. Szinte az árnyékát jelentik ezek az esemé-nyeknek. A tökéletesség zárt, ke-rek, ezek a részek pedig kapuk is, nemcsak az alkotás lényege felé, hanem az író munkájának irányá-ban is.

Ez a mű esztétikai oldala. De még érdekesebb a regénybe rejtett morális, erkölcsi kérdés. Mityó törtetlen hős, egyenes és őszinte. Nincs benne képmutatás. Az életet, az 1940-es évek elejét, az jövő egyik állomásának tekinti. Őt a jelen nem érdekli. Éppen azért aszkéta. Csak annyiban érdekli és foglalkoztatja mindaz, ami körülötte történik, amennyiben ez a jelen a jövőbe igyekvő ember életében fontos. A jelen feladata, legyen az pártfeladat, társadalmi kötelezettség, családi érdek vagy egyéni szenvedély akciója, csak a jövőhöz viszonyítva nyer értelmet. Ez az a távlat, ahonnan a dolgokat szemléli, ahonnan tudatának ítélőbírája ítél az elébe kerülő benyomások, gondolatok, érzelmek felett. És ez a jövő nem tűri az alakoskodást. Egy eszménye van csak: az egyenesség és a beléje vetett hit. Társadalmi vonalon, és a magánéletben az egyéni ügyek, egyéni problémák föltétlen alárendelése a társadalmi erkölcsnek, a magasabb forradalmi törvényszerűségnek, ahogyan Mityó nevezi. Nála a magánerkölcs és az ember politikai erkölcsé között nincs különbség. A homo politicus ugyanaz, mint a homo moralis. Egyéni érdek és közösségi érdek egy tőről fakadtak. De ez a kérdésnek csak az egyik oldala. Ennél megállva nem jutnánk el a kérdés lényegéhez. A regény fő mozgó erkölcsi kérdésének vizsgálatához, mely a regény központi kérdései között is a legfontosabb, hadd idézzem Petőfit: „Az utókor mondhatja rólam, hogy rossz poeta voltam, de azt fogja mondani, hogy szigorú erkölcsű ember valék, ami egyszerűen annyi, mint republicanus, mert a republicanusnak nem az a fő jelszava, hogy „le a királyokkal“, hanem „a tiszta erkölcs“. Nem a szét-tört korona, hanem a megvesztegethetetlen jellem, szilárd becsületesség a republica alapja...” (Napló-jegyzetek és hírlapi cikkek, Petőfi

Sándor munkái. IV. kötet 276. oldal) — de nem csak a köztársaságé, hanem a szocialista forradalomé is, mondja Mityó. Kétségtelen, hogy nem az egyszerű, hátköznapian vett erkölcs kérdéséről van szó. A lényeges a társadalmi erkölcs. E körül fordul meg a regény egész eseménykomplexuma. Ez az a többlet, amely Mityóban van és hiányzik a többiekől. Vekovics, a költő skrupulusmentessége, vagy a pártsejt másik két tagjának közömbössége és nemtörődömsége után Mityó alakja teljes emberségben ragyog. Szigorú erkölcsű ember. Különös és a többi hős számára egészen egyéni erkölcsi koordinátarendszer a Mityóé. És nemcsak a barátságban, a harcban is ezzel kell és ezzel lehet mérni. Bajtársank lenni, azt jelenti, hogy a harc részévé válni. És a szerelemben is. Erre most nincs sok idő, most harcolni kell. Az erők összpontosítására van most szükség. Teljes erővel, minden tudásával ebbe veti magát. Mityó egy felhalmozott helyzeti energia, amelynek az útja már előre meg van határozva. Mityó csak a harc lehet. És ez az ő erkölcsrendszere. Mindent a jövőért folytatott harc szemszögéből vizsgált. Ez mondja meg, hogy mi a jó és mi a rossz, mi a hasznos és mi a ballaszt és a szükségtelen. Minden, ami elősegíti a harcot, az jó, mondja Mityó. A szerelem elvon, egyéni egzisztenciánkra tereli a figyelmet, kiszakadást, elzárkózást jelent, tehát szükségtelen és rossz. Az ő szerelme nem ilyen. Ez a törtetlen hős, céltudatos és bátor, a szerelemben nem azt éli át, mint annyi más, és nem úgy. Nála beteljesülés volt. Életének ez az oldala nyitott. Hűszéves. Most már bezárt minden kaput maga után. A jövő férfieszményére rátalált a jövőt sóvárgó nő. És jellemzően, Mityó szerelme tipikusan társadalmierkölcsi jellegű. Az utolsó lélegzetvétel a roham előtt. A már idézett szövegrészünkben azt mondja Mityó, hogy

ő tudja, mit visz a rohamra magával. A szerelem csak letisztította, eltávolította tőle a húszéves ifjú sexualitását, amelyet még a céltudatos előkészületek során sem tudott levetkőzni. Most oldódott meg a rejtély. Életében a szerelem volt az utolsó egyéni valami. Nem abnormalis ez, és nem túlzás. Inkább természetes valami. Hogy felemelkedhess, le kell vetni a szükségtelet és az akadályozó erőket. Jellemzően, Mityót felemelte az utolsó éjszaka élménye, Vékovicst, a költőt lehúzta ez az emberi érzés. Éppen ebben van Mityó erkölcsi nagysága és lírai tisztasága. Mint ha valamilyen szép tiszta óda lenne ez a regény és benne Mityó. Shellyre mondják, hogy éteri. Ebben a regényben is ilyen hangok rezegnek.

A Népfelszabadító harc hatalmas ereje Davics regényében jelentkezik teljes pompájában. Most tudjuk irodalmi síkon is felmérni emberi nagyságát. Vele nemcsak a jugoszláv forradalom kapta meg régen várt nagy alkotását, hanem a jugoszláv irodalom is Sztankovics regénye után a másik legnagyobb mértékkel mérhető művét. Milován Gyilász a Hegyek koszorúja mellé helyezi. Nem joggal.

Bori Imre

Rudyard Kipling: A dzsungel könyve

(*Testvériség-Egység, Újvidék, 1953*)

Az imperializmus elvei előtt behódolt s ennek világnézetét magukévá tevő írók közül csak kevesen értek el világirodalmi nagyságot, kevesen adtak igazán értékes művet. A polgári írók többsége csak úgy tudta megőrizni irodalmi kvalitásait, hogy vagy az új haladó mozgalmakkal kacérkodik, vagy valamilyen formában bemutatja az imperialista világ felbomlását, azaz, ha valamilyen formában szembe fordul ezzel a világgal. Csak kivétel

az olyan író, aki az imperializmus igenlésének, dicsőítésének anyagából formált művészi értéket. Ezek közé a kivételek közé tartozik Kipling is. Ezt a kivételes helyzetét annak köszönheti, hogy az angol imperializmus fénykorában élt, méghozzá Indiában, tehát olyan környezetben, amelyben az imperializmus eszméi mindennapos realitást jelentettek. Kiplingnek erre a kivételes helyzetére világít rá A dzsungel könyve című regénye.

A polgárság egész gazdasága és így világnézete is — individualista. Ennek a világnézetnek a polgári regényben is vissza kellett tükröződnie. Innen van az, hogy a polgári regény központi magva mindvégig az egyén és a társadalom viszonya. A polgári regény kezdetét tulajdonképpen Defoe „Robinson Crouso“-ja jelzi, az a Robinson, aki teljesen kívül él a társadalmon, aki éppen ezért évszázadokig a polgári közgazdászok, filozófusok eszménye, kiindulópontja lett. Újában a polgári írók többsége mindinkább tehernek érzi az Ént. Kipling e tekintetben is kivételt képez, mert megteremti az Én új apologetikáját. Igen ám, de Robinson óta sok minden történt. Így az új Robinson, a kiplingi Maugli kialakulásához nem elegendő a lakatlan sziget, hanem a társadalomtól, az emberi közösségtől még távolabb eső, tökéletesebb vasfüggönnyel elválasztott szinterre van szükség. Ezért van az, hogy Kipling a társadalomtól független egyén, az Én kialakulási folyamatát az őserdőbe helyezi át. Maugli ott nevelkedik, ott alakul ki a farkasok között. A társadalomba való visszatérésre sem az emberi közösség csábítja (mint Robinsont), hanem az individualista alapon értelmezett vonzódás a másik nem iránt. Ugyanakkor a Robinson óta a polgári gazdaság állandóan a javak, a tőke központosítása felé haladt, a polgári individualista jellegű gaz-